

## **АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ОПТИМІЗАЦІЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ УГОРСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНІЧНИХ ГРУП У ШКІЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

*У статті висвітлено основний практичний зміст програми корекції емоційно-вольової сфери молодших школярів через дитячо-батьківські стосунки у контексті оптимізації адаптації дітей угорської та української етнічних груп у шкільному середовищі, розкрито окремі фактори, які впливають на адаптацію на психологічному і соціальному рівні у молодшому шкільному віці. Розкрито практичні заняття які вплинули на відновлення механізмів батьківської позиції щодо міжособистісного спілкування і здійснили оптимальний вплив на розвиток адекватності психологічних і характерологічних особливостей дитини; здатності змінювати форми і методи спілкування і впливу на дитину відповідно до її вікових особливостей, конкретних ситуацій, умов життя родини; послідовності і однозначності; спрямованості виховних зусиль у майбутнє, у зв'язку з тими вимогами, що ставить перед дитиною подальше життя; поєднання емоційного прийняття і підтримки дитини з високою вимогливістю і необхідним контролем.*

**Ключові слова:** *етнопсихологічна адаптація, процеси адаптації, психічні процеси, гендерні особливості виховання, сімейна дисфункція, етнічні особливості виховання, корекція дитячо-батьківських стосунків, корекція стилів батьківської взаємодії.*

**Вступ.** Початковий період навчання викликають перебудову всього способу життя і діяльності дитини. Навчальна діяльність вимагає від дитини певною мірою підготовленості у фізіологічному і соціальному відношенні. Спостереження фізіологів, психологів і педагогів показують, що серед першокласників є діти, які в силу індивідуальних психофізіологічних особливостей важко адаптуються до нових для них умов, лише частково справляються (або не справляються зовсім) з режимом роботи і навчальною програмою. З метою виявлення симптомів емоційних розладів при адаптації дітей до навчання нами було проведено контрольне обстеження досліджуваних груп.

**Метою** цієї статті стало практичний зміст програми корекції емоційно-вольової сфери молодших школярів через дитячо-батьківські стосунки у контексті оптимізації адаптації дітей угорської та української етнічних груп у шкільному середовищі.

### **Результати практичного аналізу проблеми**

Аналіз даних, отриманих у ході корекційної роботи, засвідчив про ефективність використання розробленої нами програми, спрямова-

ного на позитивні якісні та кількісні зміни в учнів корекційної групи щодо прояву адаптаційного спрямування. В корекційній роботі брало участь 35 сімей (4 групи) проблемних дітей двох етносів: українського та угорського. У деяких з досліджуваних нами дітей у зв'язку з навчанням у школі виникає велика кількість різних труднощів і проблем, формуються неадекватні механізми пристосування до школи – ускладнення шкільної адаптації. Надаючи цим школярам психологічну допомогу, надзвичайно важливими були заняття з ними та їхніми батьками. У ході корекційної роботи сім'ї сприймали заняття з позитивної точки зору, але не як заняття для тих, які мають проблеми. Для нас, отже, було необхідним, щоб заняття вважалися розвагою або привілеєм, а не виправленням недоліків [1].

Формуючи через ігри відповідні стилі взаємодії, сприятливі для виховання, ми вплинули на формування психічного та емоційного розвитку дитини.

У цілому можна говорити, що ми розвивали компонент батьківської взаємодії, який включає в себе ставлення батьків до дитини та переживання цього ставлення, особливості сприймання та розуміння характеру дитини, її вчинків (когнітивний компонент), поведінкові стереотипи, які практикуються стосовно дитини (поведінковий компонент). Під час занять нами визначалася психологічна проблема батьків, яку ми допомогли їм спочатку збагнути, а згодом перебороти через спільні вправи мами і дитини. Вправи нашої корекційної програми давали можливість підкорегувати неконструктивні стилі батьківських взаємин, внаслідок яких у дітей виникали такі емоційні розлади, як тривожність, фрустрованість, агресивність, конфліктність, почуття меншовартості.

Надаючи психологічну допомогу сім'ям, що мали проблеми міжособистісного спілкування, ми працювали у напрямках відновлення механізмів інтеграції сім'ї та корекції неефективної батьківської позиції. Помітним було подекуди сімейне неблагополуччя, яке батьки важко визнавали. У зв'язку з цим нами було використано такий підхід сімейної психокорекції, що спрямовувався на визнання сім'єю свого неблагополуччя, і покликаний допомогти вступити у взаємодію з психологом.

ПРОТОКОЛ № 1. (Українська сім'я).

На запит мами було проведено обстеження сім'ї: мами батька та дівчинки 6 років, що навчається у 1 класі із проблемами в адаптації до шкільного середовища, які виявлялися у небажанні спілкуватись із однолітками, а також впливали на психологічний клімат у сім'ї та психічний стан дитини.

В результаті обстеження взаємостосунків у сім'ї було виявлено: надання переваги жіночим якостям дитини; гіпопротекція; недостатність вимог-заборон; орієнтація на активний відпочинок; надання переваги дитячим якостям молодшого школяра; мінімальність санкцій.

В сім'ї процес виховування реалізується за допомогою надмірних вимог-заборон. Надмірна емоційна прив'язаність, симбіотична зрощеність із достатньо дорослою дитиною провокує батьків на узалежнення дочки. Покірність та слухняність виховуються через використання заборон, які обмежують самостійність і свободу дитини. Цій дівчинці «нічого не можна». Її батьки бояться самостійності дитини. Як базову характеристику виховного стилю у батьків відносно дівчинки можна визначити – владне, авторитарне домінування з підпорядкованою залежністю.

Жорстке покарання за порушення, санкціонування, поєднується з недостатністю вимог-обов'язків до дитини. Насправді дівчинка не має справ, які потрібно беззастережно виконувати. Хоча вербально батьки жаліються, що дівчинку складно залучити до будь-яких господарської роботи.

Стиль виховання, сприяє формуванню егоцентричності, схильності до маніпуляцій, лавірування між сімейними правилами, батьками на користь власних потреб; або – залежної, інфантильної, не самостійної, безвідповідальної, схильної до пристосовництва особистості.

Корекційна робота як метод впливу, була спрямована на допомогу дівчинці в адаптації до шкільного середовища, на розвиток процесу спілкування та на позитивні зміни у взаємовідносинах з іншими, підвищення статусного положення в межах дитячого колективу та відкритість.

ПРОТОКОЛ № 2. (Угорська сім'я).

На запит мами було проведено дослідження сім'ї: мами, батька та дівчинки 6 років, яка навчається у 1 класі. Проблема звернення – небажання відвідувати навчальний заклад .

В результаті обстеження взаємостосунків у сім'ї було виявлено:

надання переваги жіночим якостям дитини, нестійкість стилю виховання, виховна невпевненість, потурання потребам дитини, перекладання на дитину власних негативних якостей, надмірність вимог-заборон.

Спостерігаємо сімейну ситуацію, у якій дитині нічого не можна, обмежена будь-яка її самостійність, і водночас, дівчинка ні за що не звітується. Різка та нелогічна, на перший погляд, зміна прийомів виховання свідчить не лише про страх перед дорослішанням дівчинки, перед зміною структури сім'ї, у якій залишаться лише мати й батько. Ці вимоги вказують підпорядковану позицію батьків, які не мають достатнього авторитету, впевненості аби вирішити певну педагогічну задачу. Тому батьки вдаються до різких, іноді занадто жорстких методів з метою регуляції виховного процесу та відносин з дівчинкою. Батьки, найчастіше несвідомо, ідентифікуючись із дитиною, проєктують на неї власні незадоволені потреби і тому намагаються задовольнити дитину в собі, альтер-его і, в останню чергу, власну дитину, образ якої затуманений невирішеними психологічними проблемами.

До батьківського рольового репертуару входить дві деструктивні позиції: 1) інфантильна, незадоволена дитина, яка потурає, розбещує реальну власну дитину; 2) жорстка батьківська роль яка попереджає

дорослішання, інтенсифікуючи інфантилізацію дівчинки. Безумовно є і конструктивна роль батька люблячого, співчуваючого, душевно щедрого, глибоко включеного в інтереси дитини тощо.

Спільне відвідування занять всією сім'єю сприяло більш ефективній роботі з дитиною, швидкому поліпшенню її стану, змінам небажаної поведінки. Психокорекційна робота з сім'ями, що мають дітей із затрунненням адаптації до шкільного середовища, будувалася на поєднанні просвітницьких та психокорекційних заходів.

Вона була необхідна для підготовки батьків до участі в груповій психологічній роботі. Проводився тренінг для батьків, розглядалися проблеми вікових криз, психологічних захистів у дітей, особливостей спілкування з ними, ролі батьків у гармонійному розвитку дитини і т. д.

Під час корекційних занять були виокремлені негативні риси особистості батьків, що продукують деструктивні стилі сімейного виховання, зокрема: підвищена емоційна чутливість, схильність все приймати «близько до серця», легко турбуватися і хвилюватися; емоційна збудливість або нестійкість настрою, головним чином, в бік його зниження; схильність до неспокою; суперечливість особистості; прагнення відігравати провідну роль у відносинах з оточуючими; егоцентризм як зосередження на власній точці зору; відсутність гнучкості суджень; гіперсоціальність як підвищена принциповість, перебільшене почуття обов'язку, труднощі компромісів.

Наші заняття вплинули на відновлення механізмів батьківської позиції щодо міжособистісного спілкування і здійснили оптимальний вплив на розвиток адекватності (оцінка психологічних і характерологічних особливостей дитини, найбільш близька до об'єктивної); динамічності (здатність змінювати форми і методи спілкування і впливу на дитину відповідно до її вікових особливостей, конкретних ситуацій, умов життя родини); міцності (послідовність і однозначність); спрямованості виховних зусиль у майбутнє, у зв'язку з тими вимогами, що ставить перед дитиною подальше життя; поєднання емоційного прийняття і підтримки дитини з високою вимогливістю і необхідним контролем і т. д.

Одержані дані щодо адаптації молодших школярів (методика «Аналіз родинних взаємостосунків» В. Юстицького, Е. Ейдемільера) показали позитивні зміни у процесі виховання в сім'ї.

У проблемних дітей українських сімей, порівнюючи показники *гіперпротекції*, бачимо їх зниження (з 4,25 до 3,80) (рис. 1).

Отже, українські сім'ї надають вже дітям більшої самостійності, вольовитості. У групі батьки та діти навчаються з іншими дітьми, батьки здобувають нового досвіду щодо взаємодії зі своїми дітьми, що є дуже важливим для адаптованості школяра, його впевненості у своїх можливостях та розвитку творчого потенціалу.

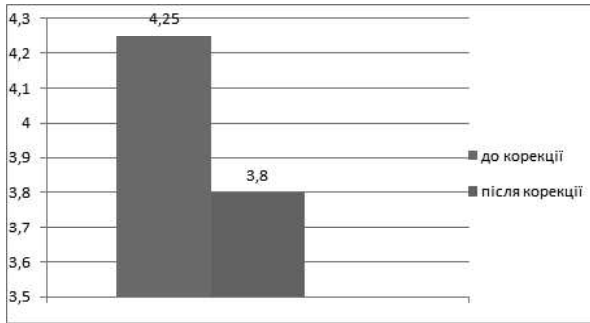


Рис. 1. Показники гіперпротекції у проблемних дітей українських сімей до і після корекційного впливу

При дослідженні *гіпопротекції* в угорських сім'ях, порівнюючи показники, спостерігаємо їх зниження (з 2,53 до 1,46). Емоційна форма відносин між батьками та дитиною, внаслідок проведеної ігрової роботи з ними, візуально зазнала змін на краще, оскільки у батьків на тілесному контакті через ігрові вправи з'явилося почуття батьківської приязні до власної дитини, знизився ступінь контролю за її поведінкою (рис. 2).

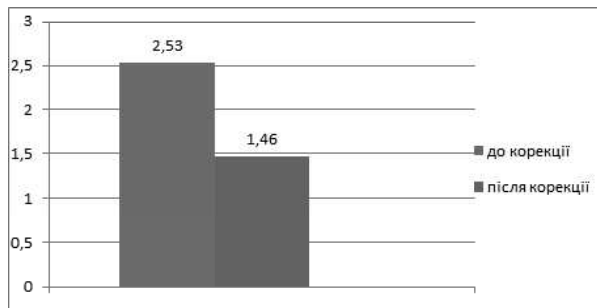


Рис. 2. Порівнюючі показники гіпопротекції у проблемних дітей в угорських сім'ях

Аналіз результатів контрольного зрізу показав якісні та кількісні зміни. На основі проективної методики казок Луїзи Дюсс при дослідженні угорських та українських дітей, ми одержали наступні результати. Діти стали більш емоційно спокійними, врівноваженими, впевненими.

У проблемних угорських дітей показники негативного психічного здоров'я були значно вищі (з 3,32 до 2,44), ніж у проблемних українських дітей (з 2,5 до 1,90). Після корекційної роботи бачимо зниження тривоги та корекційні вправи розвивають почуття влас-

ної повноцінності та отримання задоволення від шкільного життя (рис. 3).

У процесі спільної гри, уявлень дитини про батьківські почуття до неї і неправильного трактування її поведінки, а також доносення до батьків у символічній формі справжніх емоцій, думок, потреб дитини наше дослідження дало позитивні результати, внаслідок чого члени сім'ї отримали можливість стикнутися зі своїми витісненими проблемами, виробити нові стереотипи поведінки, а в дитини підвищилася самооцінка, впевненість у собі.

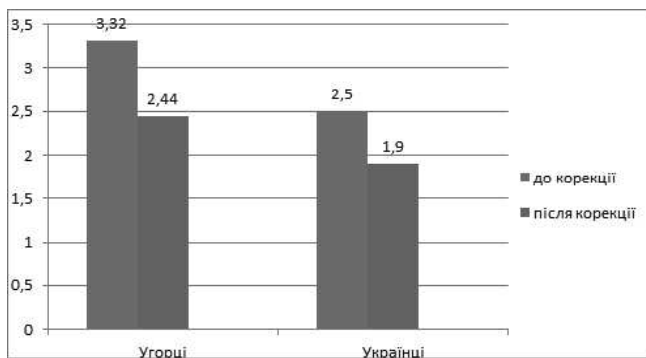


Рис. 3. Порівняльні показники негативного психічного здоров'я у проблемних сім'ях

При застосуванні методики «Паровозик» нами був здійснений порівняльний аналіз результатів взаємодії дитини і батька-матері. В результаті ступінь негативного психічного стану дитини знизився, емоційний фон покращився в діяльності в групі як сприятливого оточуючого середовища. У проблемних українських дітей психічний стан був значно високий і зазнав зниження (з 4,64 до 3,32). Під час корекції психічні стани вплинули на навички емоційної саморегуляції, вольових якостей.

Активне залучення батьків до спільної діяльності утвердило у дітей нові поведінкові стереотипи, зменшило психотравмуючі взаємини дитини та її оточення. Участь батьків, їх дітей і психолога у спільній грі створило високий ступінь довіри учасників один до одного; допомогло сформуванню безпечної дистанції, що спонукало членів сім'ї стати більш відвертими; об'єднало тією чи іншою сімейною проблемою; пов'язало з вербальним вираженням своїх почуттів дітей та дорослих; сприяло активізації емоційної і вербальної експресії дитини; надало батькам можливість краще зрозуміти почуття дитини, а також отримати приховану інформацію про ставлення дитини до них; дозволило виявити неусвідомлювані тривоги і страхи батьків, що відображають емоційно насичені спогади їхнього дитинства; дало батькам можливість пережити почут-

тя, пов'язані з їх відносинами з власними батьками; забезпечило високий рівень їх емпатії.

Корекційна програма дозволила отримати інформацію про позитивні взаємини дитини з батьками та інтерпретувати її не тільки лише з розповідей, але і шляхом спостереження та діагностики. У результаті застосування методики «Дім. Дерево. Людина» простежили зміни у симптомокомплексах емоційної сфери особистості. У проблемних угорських дітей ці симптомокомплекси щодо незахищеності із високого рівня знизилися (з 4,47 до 3,05). Також у них переважав рівень тривожності, який опісля теж став нижчий (з 4,75 до 3,64), а в українських дітей були завищені показники труднощів у спілкуванні, що також зазнали позитивних зрушень у бік зниження (з 3,64 до 2,43). Отож, коректні стилі сімейного виховання позитивно впливають на емоційну сферу дитини (рис. 4).

Враховуючи все вищесказане, ми пропонуємо визначення корекційної роботи як методу впливу на психіку членів сім'ї, спрямовану на адаптаційну допомогу школярам, розвиток процесу спілкування, позитивні зміни у взаємовідносинах з іншими, підвищення статусного положення в межах дитячого колективу, відкритість тощо. Тому корекція адаптації була дуже важливою саме в молодшому шкільному віці, що і стало предметом нашого дослідження.

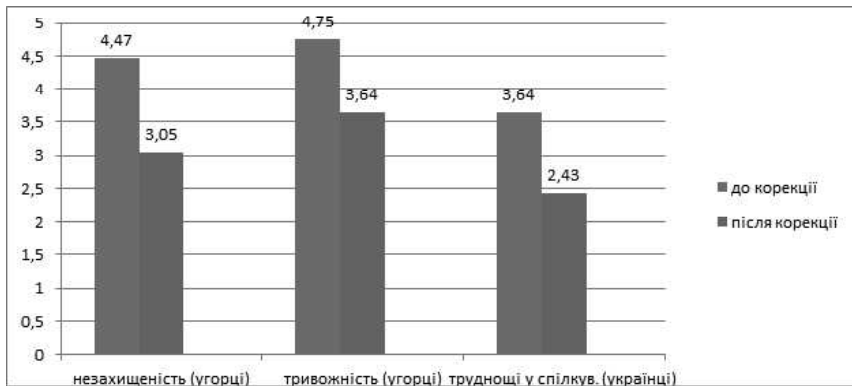


Рис. 4. Порівнюючі симптомокомплекси емоційної сфери особистості у проблемних угорських та українських дітей

Під час занять учасники групи отримали можливість знову пережити основні етапи свого життєвого шляху в більш сприятливих, комфортних і безпечних психологічних умовах для, розширення світосприйняття і, як наслідок, засвоєння нових способів поведінки.

Особливості функціонування сім'ї, для якої стилем сімейного виховання є турботлива сімейна комунікація, чіткий розподіл сімейних ролей, дитячо-батьківські взаємини створюють передумови для розвитку стрижневих утворень особистості дитини: її уявленн

про себе, самооцінку, образу себе, ціннісної сфери – зрештою, всього того, що формує ідентичність особистості.

Після проведеної корекційної роботи констатуємо зниження показників гіперпротекції у проблемних дітей українських сімей. Отже, українські сім'ї вже надають дітям більшої самостійності. У групі батьки здобувають нового досвіду щодо взаємодії зі своїми дітьми, що є дуже важливим для адаптації молодшого школяра до шкільного середовища, його впевненості у своїх можливостях та розвитку творчого потенціалу. При дослідженні гіпопротекції в угорських сім'ях, порівнюючи показники, спостерігаємо їх зниження. Емоційна форма відносин між батьками та дитиною, внаслідок проведеної ігрової роботи з ними, зазнала змін на краще, оскільки у батьків на тілесному контакті через ігрові вправи з'явилося почуття батьківської приязні до власної дитини, знизився ступінь контролю за її поведінкою.

У проблемних угорських дітей показники негативного психологічного здоров'я були значно вищі до корекційної роботи, ніж в українських дітей. Після проведених сумісних занять бачимо зниження тривоги, що спонукає до почуття власної повноцінності та отримання задоволення від шкільного життя.

При здійсненні порівняльного аналізу результатів взаємодії дитини і батька-матері, рівень негативного психічного стану дитини знизився, емоційний фон покращився, про що засвідчила сумісна діяльність у групі, і ставлення до неї як до сприятливого оточуючого середовища. У проблемних українських дітей негативний психічний стан також зазнав зниження. Під час корекції психічні стани вплинули на навички емоційної саморегуляції, посилення вольових якостей.

Корекційна програма дозволила отримати інформацію про позитивні взаємини дитини з батьками та інтерпретувати її не тільки лише з розповідей, але і шляхом спостереження та діагностики. Вдалося простежити зміни у симптомокомплексах емоційної сфери особистості. У проблемних угорських дітей зменшилося переживання незахищеності, знизилася тривожність. В українських дітей завищені на початку показники труднощів у спілкуванні також зазнали позитивних зрушень у бік зниження.

Оптимізація адаптації молодших школярів до шкільного середовища досягається за допомогою корекції стилів батьківської взаємодії, через набуття нового чуттєвого досвіду, який сприятиме мінімізації порушень мотиваційної емоційно-вольової сфери, створенню оптимальних умов для покращення рефлексії та усвідомлення батьками особливостей їхніх взаємостосунків із дітьми, посиленню бажання до їх змін, пошуку й апробації нових способів взаємодії з дитиною на основі її повного прийняття, формуванню навичок співпраці та емоційної підтримки, емоційному зближенню дитини з батьками, усуненню викривлень у психічному розвитку дитини.



Висновок. Ми виходили з того, що процес розвитку особистості на соціальному, духовному і соматичному рівнях відбувається холістично і включає до себе когнітивний, емоційний, потребо-мотиваційний і поведінковий компоненти. Програма побудована на інтегративному підході і передбачає як гармонізацію особистісної структури молодшого школяра, так і корекцію дитячо-батьківських стосунків.

Під час занять учасники групи отримали можливість пережити поворотні етапи власного життєвого шляху у більш сприятливих, комфортних і безпечних психологічних умовах. Результатом цього стало розширення світосприйняття і, як наслідок, засвоєння нових способів взаємодії із оточенням.

Особливості функціонування сім'ї, що виявляються у внутрішньо-сімейних комунікаціях, сімейних ролях, дитячо-батьківських взаєминах та ін., створюють передумови для розвитку стрижневих утворень особистості дитини: її уявлень про себе, самооцінку, образу себе, ціннісної сфери – зрештою, всього того, що формує ідентичність особистості.

В результаті реалізації корекційної програми виявлено значні позитивні зміни у показниках адаптації до шкільного середовища дітей-першокласників з українського і угорського етносів.

#### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Варга В., Пащенко Т. «Моя сім'я та Я»: програма корекції емоційно-вольової сфери дітей у контексті дитячо-батьківських стосунків – Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2011. – 144 с.

#### **REFERENCES**

1. Varga V., Pashhenko T. «Moja sim'ja ta Ja»: programa korekcii' emocijno-vol'ovoi' sfery ditej u konteksti dytjacho-bat'kivs'kyh stosunkiv – Uzhgorod: Vydavnyctvo Oleksandry Garkushi, 2011. – 144 s.

УДК 159.922

**ВАРГА В. С.**

Мукачевский государственный университет, г. Мукачево, Украина

#### **АНАЛИЗ РЕЗУЛЬТАТОВ ОПТИМИЗАЦИИ АДАПТАЦИИ ДЕТЕЙ ВЕНГЕРСКОЙ И УКРАИНСКОЙ ЭТНИЧЕСКИХ ГРУПП В ШКОЛЬНОЙ СРЕДЕ**

*В статье освещено основное содержание программы коррекции эмоционально-волевой сферы младших школьников через детско-родительские отношения в контексте оптимизации адаптации детей венгерской и украинской этнических групп в школьной среде, раскрыты отдельные факторы, влияющие на адаптацию на психологическом и социальном уровне в младшем школьном возрасте. Описаны практические занятия, которые повлияли на восстановление механизмов родительской позиции в межличностном общении и осуществили*

*оптимальное влияние на развитие адекватности психологических и характерологических особенностей ребенка; способности изменять формы и методы общения и воздействия на ребенка в соответствии с его возрастными особенностями, конкретными ситуациями, условиями жизни семьи; направленности воспитательных усилий в будущее, в связи с теми требованиями, которые ставит перед ребенком дальнейшая жизнь; сочетание эмоционального принятия и поддержки ребенка с высокой требовательностью и необходимым контролем.*

**Ключевые слова:** *этнопсихологическая адаптация, процессы адаптации, психические процессы, гендерные особенности воспитания, семейная дисфункция, этнические особенности воспитания, коррекция детско-родительских отношений, коррекция стилей родительского взаимодействия.*

UDC 159.922

VARGA V. S.

Mukachevo State-of Pedagogical University, m. Mukachevo, Ukraine

#### **ANALYSIS RESULTS OPTIMIZATION AND ADAPTATION CHILDREN OF HUNGARY AND UKRAINE ETHNIC GROUPS IN SCHOOL ENVIRONMENT**

*In the article the basic hands-on program content correction emotional and volitional younger pupils through child-parent relationships in the context of optimizing the adaptation of children Hungarian and Ukrainian ethnic groups in the school environment, reveals some factors that influence adaptation to psychological and social level in the early school years . Reveals the practical lessons that influenced the recovery mechanisms parent positions on interpersonal communication and made optimum impact on the adequacy of psychological and personality traits of the child; ability to change forms and methods of communication and influence over the child according to its age characteristics, specific situations, conditions of family life; consistency and uniqueness; focus educational efforts in the future in connection with those requirements, which puts the child in front of his life; a combination of emotional acceptance and support of the child with high demands and necessary control. Features family functioning, manifested in intra-family communication, family roles, child-parent relations etc., Creating conditions for the development of core entities of the child: its representations of themselves, self-esteem, self-image, value sphere - after all, just that forms the identity of the individual. As a result of correctional program revealed significant improvements in terms of adaptation to the school environment children first graders from Ukrainian and Hungarian ethnic groups.*

**Key words:** *ethno-psychological adaptation, adaptation processes, mental processes, gender peculiarities education, family dysfunction, ethnic characteristics of education, correction of child-parent relationship, parental correction styles of interaction.*

*Матеріал надійшов до редакції: 03.05.2015*



# МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: [www.msu.edu.ua](http://www.msu.edu.ua)

E-mail: [info@msu.edu.ua](mailto:info@msu.edu.ua), [pr@mail.msu.edu.ua](mailto:pr@mail.msu.edu.ua)

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>